

Field : Sport Psychology

Type : Research Article

Recieved: 29.03.2016 - Accepted: 18.05.2016

Lise Öğrencilerinin Rekreatif Etkinliklere Katılımları ile Saldırganlık-Şiddet Eğilimlerinin İncelenmesi

Engin YÖNET¹, Fehmi ÇALIK², Fatih YAŞARTÜRK³, Kubilay ÇİMEN⁴

¹Sakarya Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Sakarya, TÜRKİYE

²Sakarya Üniversitesi, Spor Bilimleri Fakültesi, Sakarya, TÜRKİYE

³Bartın Üniversitesi, Beden Eğitimi ve Spor Yüksekokulu, Bartın, TÜRKİYE

⁴İstanbul Gelişim Üniversitesi, Beden Eğitimi ve Spor Yüksekokulu, İstanbul, TÜRKİYE

E-Posta: fcalik@sakarya.edu.tr

Öz

Bu çalışmada lise öğrencilerinin rekreatif etkinliklere katılımları ile saldırganlık-şiddet eğilimlerinin incelenmesi amaçlanmıştır. Çalışmada, ergenlerin saldırgan davranışlarında rekreatif etkinliklerin rolünün olup olmadığını belirlemek amacıyla planlanan tarama modeli kullanılmıştır. Çalışma grubunu, Konya ili Selçuklu ilçesinde öğrenim gören mesleki ve teknik anadolu lisesi 9.sınıf öğrencilerinden 200 kişi oluşturmaktadır. Katılımcıların %27,5'i (n=55) kadın, %72,5'i (n=145) erkektir öğrencilerden oluşmaktadır. Araştırmanın verileri, Kişisel bilgi formu ve Gökalp, Bayat ve Türkçapar (1995) tarafından geliştirilen Şiddet Eğilim Ölçeği kullanılarak toplanmıştır. Sonuç olarak, ebeveynlerin eğitim düzeyi, ebeveynlerin tutumu, ailenin gelir durumu, televizyon izleme süresi ile aktif olarak spor yapmanın saldırganlık düzeylerini yordadığı tespit edilmiştir. Cinsiyet değişkeni açısından manidarlık düzeyinde anlamlı bir farklılık görülmemiştir. Yöneticilerin, lise öğrencilerinin saldırganlık davranışlarını önlemede rekreatif uygulamaların etkisini dikkate almalarının faydalı olacağı düşünülmektedir.

Anahtar kelimeler: Rekreatif Etkinlik, Saldırganlık, Şiddet

Investigation of High School Students Participation in Recreational Activities and Aggression-Violence Tendency

Abstract

The aim of this study was to investigate High School Students' Participation in Recreational Activities and Aggression-Violence Tendency. In the study, descriptive survey model was used to get if recreational applications (activities?) will influence on aggression-violence of adolescents. In total, The sample group of the study consisted of 200 ninth-grader students (55 woman, 145 man) who have training from vocational high schools and technical anatolian high schools in Selcuklu/Konya. Data were collected by “respectively personal info list” and “aggression scale: AS”. As a result, The level of students’ aggression was impressed by parents’ education level, attitude, income, television watching and doing sport duration of students. No significant difference was found in results of their gender. It’s thought that Deputy school heads had better consider importance of recreational applications (activities?) to overcome Aggression- Violence Of High School Students.

Keywords: Recreational Activities, Aggression, Violence

Giriş

Medyada yer alan bilgiler ve yapılan araştırmalar, okullarımızda saldırganlık ve şiddet içeren davranışların giderek endişe verici olduğunu göstermektedir. Artan nüfusa paralel olarak artan öğrenci sayıları ve okulların büyümesi, beraberinde artan sorunları da getirmektedir. Bunların yanı sıra alkol, uyuşturucu madde kullanımı, ailevi sorunlar, (bozuk aile düzeni, parçalanmış aile) sosyo-ekonomik sıkıntılar(yoksulluk, nüfus hareketleri; iç ve dış göçler) ve görsel medyanın olumsuz etkileri saldırganlık ve şiddet davranışlarını arttırmaktadır. Bugün gençler, aileler ve toplumun büyük kesimi bu tablodan etkilenmekte ve endişe duymaktadır. Gençlerin bitip tükenmek bilmeyen enerjilerini başta kendilerine, arkadaşlarına, ailelerine ve topluma pozitif yansıtılmaları beden-ruh sağlığı ve toplumun huzuru açısından gerekli ve önemlidir. Gençler, rekreatif etkinliklerle yaşlılarına karşı his ve duygularını paylaşmak için huzurlu yolları keşfederek kendilerini değiştirebilirler ve enerjilerini sevgi ortamında arkadaşlıklara yöneltebilirler. Bu araştırma, okullarda yaygınlaşan saldırganlık ve şiddet sorununa karşı alınacak önlemlere işaret etmesi açısından faydalı olacaktır.

Saldırganlık ve şiddet toplumsal bir sorun olarak, çok uzun zamandan beri sosyal bilimlerin konusu olagelmıştır. Özellikle son zamanlarda gözle görülür bir artışla toplumsal yapımızı tehdit eder hale gelmiştir.

Saldırganlık ve şiddet kavramları tüm boyutlarıyla ele alındığında birbirlerinin yerine kullanılmasına rağmen multidisipliner bir yaklaşımla ayrı ayrı da değerlendirilmelidir. (Gençoğlu ve diğerleri,2014;641). Saldırganlık, bir bireye zarar vermek amacıyla kasıtlı olarak yöneltilmiş davranışken şiddet, hedef olarak aşırı şiddet (ölüm gibi) içeren saldırganlıktır (Uysal,2003;7).

Dünya Sağlık Örgütüne göre şiddet kasıtlı olarak kişinin bizzat kendisine, başkasına, bir gruba veya topluma yönelik yaralanma, ölüm, psikolojik incitme, bozukluk veya yoksunlukla sonuçlanma olasılığı olan fiziksel güç ve kuvvet olarak tanımlamaktadır (WHO,2015). Davranış Bilimleri Sözlüğü saldırganlığı, başkalarını incitme-yaralama-hakaret etme arzusu-niyeti ve bu doğrultuda girişilen ve çoğu kez şiddet içeren her türlü fiili davranış olarak açıklamaktadır (Seyyar,2004;612).

Bir başka tanımlamada Budak (2003), “saldırganlık: Öfke, düşmanlık, rekabet, engellenme, korku gibi durumlardan kaynaklanan ve karşısındakine zarar vermeyi, onu durdurmamayı, ona engel olmayı ya da kendini korumayı hedefleyen fiziksel, sözel veya sembolik her türlü davranış” olarak ifade edilmektedir (Gönültaş,2013;8). Saldırganlık, bilhassa tehdit, hiddet, öfke ve hayal kırıklığı neticesinde oluşur (Yavuzer, 2003;218). Öte yandan bu duygu durumları insanın ruhsal yaşamında geriye dönüşe ve gerilemeye (regression) yol açar (Köknel, 2000;15). Bu nedenle, bir gencin öfkesi fazla büyüdüğü zaman şiddet olarak patlayabilir. Bu durum kendisine karşı şiddet, diğerlerine karşı şiddet, topluma karşı şiddet olarak ilerler. Bağlantının kesilmesiyle başlayan bir zincirin son halkası olarak da şiddet ortaya çıkar (Pollack, 2002;587).

Bütün izahatlar, belli bir kasıt ve zarar verme davranışlarına işaret etmektedir. Bir davranışın şiddet olarak nitelendirilmesinde niyetin ne olduğu önemlidir. Aynı davranış zarar vermek kastıyla yapıldığında şiddet, böyle bir maksat taşımadığında şiddet içerikli davranış olmaz. Örneğin bir doktorun kangrenden dolayı bir hastanın elini kesmek zorunda kalması ile bir işkencecinin herhangi birinin elini kesmesi arasında büyük fark vardır (Kağıtçıbaşı,1999;348). Diğer yandan kazara karşısındakini inciten ve ona zarar veren davranış biçimi saldırganlık sayılmaz (Nair,2014;4).

Demek ki, ne yana dönersek dönelim, şiddet kavramının özünde, bir şeye karşı kullanıldığında şiddet olgusunun yaratan doğal gücü görüyoruz. Bu anlamın çekirdeğine doğru gittikçe de değer yargıları kaybolmakta ve yerlerini vasıfsız güçlere terk etmektedir(Şahin ve diğerleri,2014,2).

Ülkemiz açısından, son zamanlarda artış gösteren saldırganlık-şiddet içeren davranışlarda görsel medyanın etkisinin büyük olduğunu görmekteyiz. “Televizyonda şiddet eylemleri izlemenin saldırganlıkla ilgili düşüncelerin uyarılmasına yol açacağı ve davranışsal eğilimleri olan kişileri eyleme daha hazır hale getireceği belirtilmektedir”(Aygen,2009,20). Bilhassa, insanın olumlu özellikleri olarak sayabileceğimiz öğrenme ve bilgilenmenin yanı sıra saldırgan davranışlara ve şiddete yönelme gibi olumsuz özellikleri de medya aracılığı ile edinebilmektedir (Ulusal,2007;62). ”Bütün araştırmalardaki ortak nokta; televizyon yayınlarındaki şiddet unsurunun toplumun her kesimini etki altına aldığı, davranış bozukluğuna yol açtığı ve şiddet kullanımına özendirdiği yönündedir” (Yengin,2010;76). Çocukluk çağından itibaren şiddetin egemen olduğu televizyon programları izleyen bir çocuk 16 yaşına kadar ortalama 13000 şiddet görüntüsüne maruz kalmaktadır. Bu da gencin duygularını kontrol edemeyen ve öfke eğilimli gençler olmasına neden olmaktadır (Yavuzer,2005;12). Bu çerçevede, Kızmaz (2006), birçok yönetici, öğretmen ve öğrenci şiddetin nedenine yönelik izlenen film kahramanına öykünerek bir dil ve tavır sergilemenin yaygınlığını dile getirmişlerdir (Parladır,2009;18).

Toplumdan topluma önemli, anlamlı değişiklik göstermekle birlikte, ortalama insan ömrünün yaklaşık dörtte-biri ile yarısı bugün artık okullarda geçmektedir. Son yıllarda, ortalama insan ömrünün uzamasını göz önüne alırsak buna bağlı olarak zorunlu ve ortalama okul süreleri de uzamaktadır (Güvenç,1994;284). Dolayısıyla, daha çok zaman geçirilen okullarda sıkça görmeye başladığımız saldırganlık ve şiddet “huzuru bozması, kuralları çiğneyen kaba ve çılgın güç olma özelliğiyle son yıllarda okullarımızda yeniden tırmanmakta, başta şiddete maruz kalan öğrenciler olmak üzere velileri, öğretmenleri, okul yöneticilerini ve toplumu tedirgin etmektedir” (Solak,2007;1). Aslında kaba güç olarak kullanılması isteği, bir güçsüzlük göstergesi olarak kendini ifade edemeyen, sözcüklerle anlaşılamayan kişilerin başvurduğu yol olduğunu görmekteyiz (Polat,2001;4).

Araştırmacılara göre, okul şiddeti, sözel ve sosyal şiddeti(hakaret, küçük düşürme ve sosyal dışlama gibi), fiziksel şiddeti (itmek, vurmak ve yumruk atmak gibi), eşyalara zarar verilmesini veya eşyaların çalınmasını, saldırı aracının taşınmasını ve kullanılmasını ve cinsel tacizi içerebilmektedir (Sağkal,2015;53). Okullarımızda önceleri daha çok psikolojik şiddet görülmekteydi. Uygulayıcıları da anne-baba, öğretmen ve idarecilerdi. Günümüzde ise bunun yerini failleri ve mağdurları öğrenciler olan fiziksel şiddet almıştır (Avcı,2010;124). Şiddetin faileri olarak ortaöğretim öğrencileri, aynı zamanda, gençlik (ergenlik) dönemi sorunları ile aile içi iletişim ve ilişkilerini düzenlemeye çalışmaktadırlar. Gençlik, çocuklukla erişkinlik arasında yer alan ve ergenlikle başlayan hızlı büyümenin gençlik çağı sonunda bedensel, cinsel ve ruhsal olgunlukla bitmesidir. Genellikle 12-21 yaşları arasındadır (Yörükoğlu,2004;13). Kişilerin beslenme ve güven duygusu gibi temel ihtiyaçlarını karşılayan, beden ve akıl sağlığını koruyan ve geliştiren aile, bazen değişik şiddet türlerinin yaşandığı yer olmaktadır (Çelikaş,2013;13). Aile dışındaki şiddetin sorumlusu toplumken, aile içindeki şiddet özel hayat olarak gizli kalmaktadır. Çocukluk ve gençlik dönemi, aile içi şiddet ortamında geçenlerin şiddet eğilimli oldukları gösterilmiştir (Kılıçarslan,2010;53). Martin ve Greenwood (1995)’e göre diğer insanlarla ilişkilerinde sık sık şiddet kullanan anne-babalar çocuğun şiddeti öğrenmesini sağlarlar (Bacı,2011;23). Şiddet olgusunun aile içinde açtığı zararlar toplumsal yapıyı da

önemli oranda etkileyeceğinden üzerinde önemle durulmalıdır (Ayan,2009;93). Yağcı (2006), bu anlamda okul sosyal bir kurum olarak gerek ailenin gerekse de yakın çevrenin veremediği olumlu etkileşim ortamını hazırlar ve tamamlar(Örki,2013,69). Toplumla uyumlu ve mutlu bireyler olma yolu başta aile olmak üzere eğitim kurumlarından geçmektedir. Okullarda yaşanan şiddet gençlerin yaşam kalitesini bozar, başarısını düşürür ve gelecek umudunu olumsuz etkiler. Bütün ülkelerde, çocukların ev dışında en çok zaman geçirdikleri yer okullardır (Doğutaş ve Doğutaş,201;17). Şiddet davranışlarının azaltılması ve önlenmesinde en son fırsat okullardır. Çünkü çocuklar ve gençler en kolay etkilendikleri ve değişime en açık oldukları yıllarda okula gitmektedirler (Özgür ve Özbulut,2010;82).

Buluğ çağındaki genç, gücünü yönlendirebilmesi için beden hareketleri yapmalıdır. Çünkü organizmanın harekete ihtiyacı vardır. Çocuğun sürekli okulda olması ve buna mahkûm edilmesi hareket alanını kısıtlar. Beden eğitimi dersleri bunu tolere etmek için vardır (Balcıoğlu,2003;9).

Bu vesileyle, okullarda gençlerin saldırganlık davranışlarına karşı bir takım uygulamalara ihtiyacı vardır. Bursalıoğlu (1994), okul bireyin gelişimini etkileyen genel çevreye karşı oluşturulmuş özel bir çevredir. Burada amaç, genel çevrenin olumsuz etkilerini ortadan kaldırmak, olumlu etkilerini de pekiştirmektir (Dönmez ve Özer,2009;2). “Ergenin yer aldığı aktiviteler, ergenin ortamını oluşturan önemli bir yapıdır. Araştırmalar; yapılandırılmış ortam ve programlar doğrultusunda, belli bir amaca yönelik yapılan aktivitelere katılmanın ergenin benliğinin ve kimliğinin oluşmasında olumlu etkileri olduğunu göstermektedir” (Pekince,2012;2). Ayrıca, kişinin toplumla uyum süreci başlayacak ve gelişecektir. Toplumsal uyumun ölçüsü, bireyin çevresindeki kişilerle ilişkiler kurup sürdürebilmesi, grup çalışmasına katılabilmesi, yapıcı olması, sorumluluk yüklenebilmesi ve birlikte yaşamının getirdiği kurallara uyabilmesidir (Yavuzer,1993;24-25). Tam da bu noktada, rekreasyon kavramı ile lise gençliğinin tanışması gerekmektedir. “Latince bir terim olan rekreasyon, yenilenme-yeniden yaratma anlamı taşıyor. Serbest zamanların olumlu kullanılması, kişinin yenilenerek mutlu olması, mutlu bireylerin oluşturacağı toplumlarda şiddetin azalacağı düşünülmektedir” (Çalık, Mayıs 2007). Türkiye’de serbest zamanların iyi değerlendirilememesinden dolayı gençler uygun olmayan arkadaş ve ortamlara sürüklenmektedir.

Bu anlamda, bireyin toplumsallaşmasında sporun etkisi önemlidir. Spor ergenlikte artan beden enerjisinin en iyi kanalize olduğu alandır. Aktif spor yapan çocuklar bir gruba ait olurlar ve bir grupla dayanışmaya girerler. Dayanışma sonucu, sosyalleşerek toplumla uyumlu hale gelen kişilikler olurlar. Böylece, çocuk sporun yapısını ve kurallarını bir kere öğrendikten sonra ileriki yaşantısında toplumun hukuk kurallarını da öğrenip uygulayan bir yetişkin olur (Bakırcıoğlu,2010;214). Ayrıca, kişinin gizli kalmış yeteneklerin ortaya çıkmasını, kişinin akli ve idaresi tarafından yönetilmesiyle yaratıcılığının gelişmesini de sağlar (Erkal,1992;89). Bunun yanı sıra spor, ahlak terbiyesi açısından grup halindeki çalışmalarda yardımlaşma ve dayanışma ahlakını geliştirerek sıkı bir işbirliği ve dayanışma düzenini gerekli kılar. Genç yaşta bu terbiyeyi alan kimseler, bu ahlak disiplini, hayatlarında başka faaliyetlere de tatbik edeceklerdir (Güngör,1997;73).

Erdemli (1996)’ya göre, sporla ilgili tüm tanımlamalar, aslında onun bir oyun ve iyi bir deneme olduğudur. İnsanın kendini geliştirmesi ve aşması adına bir deneme olan spor, aynı zamanda bir hümanizma ortaya çıkararak insanlarla iyi ilişkiler kurmasına ve iyi bir vatandaş olmasına da sebebiyet verir (Asma, 2008;15-16). Toplumsal çevresiyle bütünleşen ve toplumsal bir bağ kuran genç mutlu bir birey olarak yerini alır.

Ergenlerin saldırgan davranışlara yönelik eğilimlerini çeşitli değişkenlere göre belirlemek bu araştırmanın amacını oluştururken araştırma boyunca ana problem olarak lise öğrencilerinin saldırganlık eğilimlerinin önlenmesinde rekreatif etkinliklerin etkisiyle beraber aşağıdaki alt problemlere yanıt aranmaya çalışılmıştır.

1. Öğrencilerin saldırganlık eğilimleri cinsiyete göre anlamlı farklılıklar göstermekte midir?
2. Öğrencilerin saldırganlık eğilimleri anne -babanın eğitim düzeyine göre anlamlı farklılıklar göstermekte midir?
3. Öğrencilerin saldırganlık eğilimleri anne-babanın ekonomik durumuna göre anlamlı farklılıklar göstermekte midir?
4. Öğrencilerin saldırganlık eğilimleri televizyon izleme sıklığına göre anlamlı farklılıklar göstermekte midir?
5. Öğrencilerin saldırganlık eğilimleri ebeveyn tutumlarına göre anlamlı farklılıklar göstermekte midir?
6. Gençlerin şiddet eğilimleri rekreatif faaliyetlere katılım durumuna göre anlamlı farklılıklar göstermekte midir?

Yöntem

Araştırmanın modeli

Bu araştırma, tarama modelinde betimsel bir çalışmadır. Tarama yöntemi, belli bir zaman içinde olay ve olguların tabii şartlar içerisinde gerçek durumunu saptamak üzere, toplum evreninden seçilen bir örneklemden elde edilen verilere dayalı bir araştırma biçimi olarak tanımlanmaktadır (Arseven,1993;14).

Çalışma grubu

Araştırmanın örneklem grubunu, Milli Eğitim Bakanlığına bağlı Konya İli Selçuklu İlçesindeki Mesleki ve Teknik Anadolu Liselerinin 9.sınıf öğrencileri oluşturmaktadır. Demografik özellikler Tablo 1’de gösterilmiştir.

Veri toplama araçları

Çalışmada, katılımcılara araştırmacı tarafından geliştirilen Kişisel Bilgi Formu ve Göka, Bayat ve Türkçapar (1995) tarafından geliştirilen Şiddet Eğilim Ölçeği uygulanmıştır.

Şiddet Eğilim Ölçeği: Söz konusu ölçek Göka, Bayat ve Türkçapar (1995) tarafından Milli Eğitim Bakanlığı adına yapılan ortaöğretim kurumunda okuyan öğrencilerin saldırganlık ve şiddet eğilimlerini ölçmek üzere geliştirilmiştir. Tüm dünyada olduğu gibi ülkemizde de psikiyatri ve psikoloji eğitim ve uygulamalarında kullanılan ve her birinin geçerliliği ve güvenilirliği test edilmiş olan Minnesota Çok Yönlü Kişilik Envanteri (MMPI), Eysenck Kişilik Envanteri (EPQ), Symptom Checklist (SCL) 90 R ve Brief Psychiatric Rating Scale (BPRS) ölçeklerinin saldırganlık ve şiddeti temsil eden maddeleri içerisinden seçilerek oluşturulmuştur (Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu, 1998;47). Ölçekteki 20 soru dörtlü likert tipi (1) “hiç uygun değil”, (2) “uygun değil”, (3) “uygun”, (4) “çok uygun” şeklinde

değişen puanlama yapılarak uygulanmaktadır. Kuramsal olarak en az 1, en fazla 80 puan alınabilmektedir. Yüksek puan saldırganlık ve şiddet eğilimlerinin yüksek olduğunu göstermektedir. Özgür ve arkadaşları Lise öğrencilerinin şiddet algılarını ve şiddet eğilimlerini etkileyen çalışmalarında bu ölçeğin Cronbach Alpha güvenirlik katsayısını .88 olarak bulmuşlardır (Özgür, Yörükoğlu ve B. Arabacı, 2001, 55).

Kişisel Bilgi Formu: Öğrencilerin demografik bilgilerini toplamak üzere oluşturulmuştur. Öğrencilerin cinsiyet, televizyon izleme süreleri ve spor yapma durumları, anne-babanın eğitim düzeyi, ailenin gelir durumu, anne-babanın tutumu ve anne-babanın birlikte yaşıyor olma durumu öğrenilmek amacıyla sorulan sekiz sorudan oluşmuştur.

Verilerin analizi

Ölçekler araştırmacı tarafından gönüllü öğrencilere bilgi verildikten sonra uygulanmıştır. SPSS (Statistical Package for the Social Sciences) 20.0 istatistik paket programı ile istatistiksel analizler yapılmıştır. İstatistiksel olarak anlamlı bir fark olup olmadığını test etmek ve ikili karşılaştırmalar için Independent Samples t-Testi analizi, ikiden fazla grupların karşılaştırılmaları için anlamlı bir fark olup olmadığını test etmek amacıyla Tek Yönlü Varyans Analizi (One Way ANOVA) kullanılmıştır. Bağımlı değişken ile bir veya daha çok bağımsız değişken arasındaki ilişkiyi incelemek amacıyla Çoklu Regresyon analizi uygulanmıştır.

Bulgular

Tablo 1. Katılımcıların Demografik Özellikleri

	Değişkenler	Frekans (f)	Yüzde (%)
Yaş	14	200	100
	Toplam	200	100
Sınıf	9.Sınıf	200	100
	Toplam	200	100
Cinsiyet	Kadın	55	27.5
	Erkek	145	72.5
	Toplam	200	100
Okul Türü	Anadolu Meslek Lisesi	200	100
	Toplam	200	100

Tablo 1 incelendiğinde, öğrencilerin tamamının 14 yaşında oldukları; % 27.5'inin kadın ve % 72.5'inin erkek olduğu görülmektedir. Okul türü ve sınıf düzeyi açısından bakıldığında ise, % 100'ünün Anadolu Meslek Lisesi Programı öğrencisi ve % 100'ünün 9.sınıf öğrencisi oldukları görülmektedir.

Tablo 2. Cinsiyet Değişkeni Açısından Öğrencilerin Saldırganlık Düzeylerine İlişkin t-Testi Sonuçları

Cinsiyet	N	X	Ss	Sd	t	p
Kız	55	39.654	9.879	198	0.869	0.386*
Erkek	145	41.089	10.629			

$p > 0.05^*$

Tablo 2 incelendiğinde, cinsiyet değişkeni açısından öğrencilerin saldırganlık düzeyleri arasında 0.05 manidarlık düzeyinde anlamlı bir fark olmadığı gözlenmektedir $t(198)=0.869, p > 0.05$.

Tablo 3. Rekreatif Etkinliklere Katılım Değişkeni Açısından Öğrencilerin Saldırganlık Düzeylerine İlişkin t-Testi Sonuçları

Rekreatif Etkinlik	N	X	Ss	Sd	t	p
Aktif	112	34.125	5.47	198	14.303	0.000**
Pasif	88	49.056	9.16			

$p < 0.01^{**}$

Tablo 3 incelendiğinde, rekreatif etkinliklere katılım değişkeni açısından öğrencilerin saldırganlık düzeyleri arasında 0.01 manidarlık düzeyinde anlamlı bir fark olduğu gözlenmektedir $t(198)= 14.303, p < 0.01$. Rekreatif etkinliklerde aktif olan öğrencilerin saldırganlık düzeyleri, rekreatif etkinliklerde pasif olan öğrencilere göre düşüktür.

Tablo 4. Annenin Eğitim düzeyi Değişkeni Açısından Öğrencilerin Saldırganlık Düzeylerine İlişkin Tek Faktörlü Varyans Analizi Sonuçları

Varyansın Kaynağı	Kareler Toplamı	Sd	Kareler Ortalaması	F	p
Gruplararası	1958.874	4	489.718		
Gruplariçi	19663.521	195	100.839	4.856	0.001**
Toplam	21622.395	199			

$p < 0.01^{**}$

Tablo 4 incelendiğinde, annenin eğitimi değişkeni açısından öğrencilerin saldırganlık düzeyleri arasında 0.01 manidarlık düzeyinde anlamlı bir fark olduğu gözlenmektedir $F(4, 195)=4.86, p < 0.01$. Bir başka deyişle öğrencilerin saldırganlık düzeyleri annenin eğitimi değişkenine dayalı olarak farklılaşmaktadır.

Tablo 5. Babanın Eğitim düzeyi Değişkeni Açısından Öğrencilerin Saldırganlık Düzeylerine İlişkin Tek Faktörlü Varyans Analizi Sonuçları

Varyansın Kaynağı	Kareler Toplamı	Sd	Kareler Ortalaması	F	p
Gruplararası	2721.214	4	680.303		
Gruplarıçi	18901.181	195	96.929	7.019	0.000**
Toplam	21622.395	199			

$p < 0.01$ **

Tablo 5 incelendiğinde, babanın eğitimi değişkeni açısından öğrencilerin saldırganlık düzeyleri arasında 0.01 manidarlık düzeyinde anlamlı bir fark olduğu gözlenmektedir $F(4, 195) = 7.019$, $p < 0.01$). Bir başka deyişle öğrencilerin saldırganlık düzeyleri babanın eğitimi değişkenine dayalı olarak farklılaşmaktadır.

Tablo 6. Ebeveyn Tutumu Değişkeni Açısından Öğrencilerin Saldırganlık Düzeylerine İlişkin Tek Faktörlü Varyans Analizi Sonuçları

Varyansın Kaynağı	Kareler Toplamı	Sd	Kareler Ortalaması	F	p
Gruplararası	780.337	2	390.168		
Gruplarıçi	20842.058	197	105.797	3.688	0.027*
Toplam	21622.395	199			

$p < 0.05$ *

Tablo 6 incelendiğinde, ebeveyn tutumu değişkeni açısından öğrencilerin saldırganlık düzeyleri arasında 0.05 manidarlık düzeyinde anlamlı bir fark olduğu gözlenmektedir $F(2, 197) = 3.688$, $p < 0.05$). Bir başka deyişle öğrencilerin saldırganlık düzeyleri onların ebeveyn tutumlarına dayalı olarak farklılaşmaktadır.

Tablo 7. Ailenin Ekonomik Durumu ve Televizyon İzleme Süresi Değişkenlerinin Saldırganlık Değişkenini Yordayıcılığına İlişkin Çoklu Doğrusal Regresyon Analizi Sonuçları

Değişken	B	Standart Hata _(B)	β	t	p
Sabit	42.437	2.853		14.877	0.000**
Ailenin Ekonomik Durumu	-3.551	0.898	-0.259	-3.953	0.000**
Televizyon İzleme Süresi	2.613	0.594	0.289	4.403	0.000**
R= 0.418		R ² =0.174			
F ₍₂₋₁₉₇₎ =20.819		p=0.000			

p<0.01**

Tablo 7 incelendiğinde, ailenin ekonomik durumu ve televizyon izleme süresi değişkenlerinin birlikte, öğrencilerin saldırganlık düzeylerinin anlamlı yordayıcısı oldukları görülmektedir (F₍₂₋₁₉₇₎=20.819, p<0.01). Ailenin ekonomik durumu ve televizyon izleme süresi değişkenlerinin birlikte, öğrencilerin saldırganlık düzeylerindeki toplam varyansı açıklama oranı % 17.4'tür. İlgili Beta değerleri incelendiğinde ise, yordayıcı değişkenlerin göreceli önem sıralarının, ailenin ekonomik durumu ($\beta=-0.259$, p<0.01) ve televizyon izleme süresi ($\beta=0.289$, p<0.01) şeklinde olduğu görülmektedir.

Tartışma ve Sonuç

Araştırmamızda elde edilen bulguları literatür düzeyinde tartıştığımızda bazı bulguların desteklendiğini bazılarının ise desteklenmediğini görmekteyiz. Araştırmaya katılan erkek öğrencilerin saldırganlık puanlarının kız öğrencilere göre yüksek olmadığı ve cinsiyet değişkeni açısından manidarlık düzeyinde anlamlı farkın görülmediği istatistiksel olarak belirlenmiştir (Tablo 2). Alan yazında, konuyla ilgili araştırmalarında erkek öğrencilerin kızlara göre daha saldırgan eğilimli olduklarını göstermektedir (Günaydın, 2008,46; Sağlam, 2009;95; Pekince,2012;37; Nair, 2014;66). Ancak, Hanhan (2012)'nin araştırmasına göre kız öğrencilerin saldırgan (zorba) davranışlarının erkek öğrencilerden daha yüksek puana sahip olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Bu sonuçlar, kız öğrencilerin saldırgan eğilimlerinin daha önceki araştırmalara göre artış gösterdiği yönündedir.

Anne babanın eğitim düzeyi arttıkça öğrencilerde saldırganlık eğilimlerinin manidarlık düzeyinde anlamlı bir düşüş gösterdiği tespit edilmiştir. Literatürde (Avcı, 2010; Aygen, 2009) bu araştırmanın bulgularını destekleyen çalışmalardır. Anne babanın eğitim düzeyi ile saldırganlık düzeyi arasında anlamlı ilişkinin bulunması, anne babanın eğitim seviyesi yükseldikçe çocuklarıyla ilgilenmenin ve problem çözme becerilerinin de yükseldiğini göstermektedir. Bunun yanı sıra yapılan bazı çalışmalarda anne eğitim düzeyi ile öğrencilerin saldırganlık düzeylerinin arasında anlamlı bir fark tespit edilmemiştir (Sili, 2010;131). Genel olarak anne eğitim düzeyine paralel olarak öğrencilerin saldırgan davranışlarının azalacağı düşünülmektedir. Ancak, bu yargıya aykırı sonuçlar eğitim seviyesi yüksek annelerin çalışan anneler olduğunu ve çocuklarına yeterince zaman ayıramadıkları olasılığını yükseltmektedir

(Nair, 2014;87). Ailenin gelir seviyesinin artmasıyla televizyon izleme sürelerinin saldırganlık düzeyinin anlamlı yordayıcıları olduğu gözlenmiştir. Literatür bulguları incelendiğinde: Dizman (2003), Dizman ve Gürsoy (2005), Ağlamaz (2006), Yavuz (2007), Sili (2010), Erdoğan (2010)'un çalışmalarında sosyoekonomik gelir düzeyinin, öğrencilerin saldırganlık düzeyi üzerinde anlamlı etkiye sahip olduğu sonucuna ulaşılmış olup, bu araştırma bulgusunu destekler niteliktedir. Ancak, Öz (2007), Ayan (2007), Yeğen (2008), Öztürk (2008), Kılıçaslan (2009), Mutluoğlu (2010)'un çalışmasında, aile gelir düzeyi ile saldırganlık arasında anlamlı bir farklılık tespit edilmemiştir (Kılınç,2012;72). Bu çalışmada, televizyon izleme süresi ile saldırganlık düzeyi arasında anlamlı bir fark saptanmıştır. Televizyon aracılığıyla medyanın etkisine baktığımızda; bu konuda yapılan araştırmalarda, küreselleşen dünyada medyanın öğrenciler üzerinde ailesinden daha etkili olduğu ve ailenin tutum ve davranışları belirleme fonksiyonunu devraldığı görülmektedir (Sili, 2010;159).

Ebeveyn tutumları ile saldırganlık arasında manidarlık düzeyinde anlamlı bir ilişki gözlenmiştir. Literatürde, saldırganlık ve şiddet eğilimlerinde ebeveynlerin çocuklara yaklaşımını gösteren çalışmaların sonuçları tutarsızdır. Tuzgöl'ün (1998), anne –baba tutumları farklı lise öğrencilerinin saldırganlık düzeylerini araştırmak amacıyla yaptığı çalışmada anlamlı etkisini bulamamıştır. Diğer taraftan, Hatunoğlu (1994, Demirhan (2002), oteriter anne-baba tutumlarında saldırganlık düzeyinin yüksek olduğunu gözlemişlerdir(Gümüş,2011,30). Aile ortamında ebeveyn tutumları sert ve cezalandırıcı ise çocuk öfkesini saldırganlık davranışları olarak dışa vurabilir. Bununla birlikte, ebeveyn tutumları tutarsız ise çocuk hangi davranışın doğru, hangisinin yanlış olduğunu öğrenmekte zorluk yaşayarak toplumsal kuralları benimsemekte zorlanabilir (Günaydın, 2008;49).

Bu çalışmada, rekreatif etkinlik olarak aktif spor yapan öğrencilerin saldırganlık düzeylerinin düşük olduğu görülmüştür. Buna karşılık, Dervent (2007) ; lise öğrencilerinin saldırganlık düzeyleri ve sportif aktivitelere katılımı ilişkisi isimli araştırmasında, spor yapanların, spor yapmayanlardan daha atılgan olduklarını ancak diğer saldırganlık özelliklerinde spor yapanlar ve yapmayanlar arasında anlamlı bir fark saptanamamıştır. Yıldız(2009) ; spor yapan ve spor yapmayan ortaöğretim öğrencilerinin saldırganlık düzeylerinin incelenmesi isimli çalışmada, spor yapan ve yapmayan öğrencilerin saldırganlık düzeyleri arasında anlamlı bir ilişki bulamamıştır (Solak, 2011;87). Aynı şekilde, spor yapan ve yapmayan 14-18 yaş grubu öğrencilerin saldırganlık tutumlarının incelenmesinde, lise öğrencilerinin saldırganlık düzeyleri ile spor yapmaya ayırdıkları zamana göre farklılaşmadığı görülmektedir (Bayram, 2012;108). Ancak, serbest zamanlarda spor yapan öğrenciler ile saldırganlık düzeyi arasında fark bulunamayışın sebebi, Gümüş (2009)'ün araştırma sonucundaki başka faktörlerin etkisi olduğunu görmekteyiz. Bu öğrenciler, serbest zamanlarda bilardo salonu, kahvehane, kafe gibi mekânlara giden öğrencilerdir (Kılınç, 2012;76).

Yapılan literatür taramasında, sporun kişilik ve saldırganlık üzerinde önemli bir yeri olduğu ifade edilmektedir. Korkmaz ve ark. kişilik ve spor arasındaki ilişkiyi inceleyen araştırmasında bireyin kişilik gelişiminde ve sosyalleşmesinde; Newman ve Cooper yaptıkları çalışmalarında sporcu olanların sporcu olmayanlara göre daha dinamik, kendini kontrol edebilen, dışa dönük ve uyumlu olduklarını; Tiryaki ve arkadaşları tarafından yapılan bir araştırmada duygusal olarak dengeli oldukları; Neuman spor yapanların yapmayanlara göre daha çalışkan, daha canlı, iletişim kurmaya hazır ve zor koşullarda ortama uyumlarının daha kolay olduğunu tespit etmişlerdir(Shokoufeh,2014,50). Bu araştırmanın sonuçları Shokoufeh tarafından yapılan araştırma sonuçları ile uyusmaktadır. Spor yapan öğrenciler, saldırganlık içeren davranış biçimlerini spora kanalize ederek tolere etmektedirler.

Araştırmaya katılan öğrencilerin çoğu, TEOG (Temel Eğitimden Ortaöğretime Geçiş) sınavıyla bir ortaöğretim kurumuna yerleşmektedir. Bu modelde, genellikle akademik başarısı düşük öğrencilerin meslek liselerine yerleştirildiğini görmekteyiz. Aynı şekilde, özel yeteneği olan öğrencilerde belli sınav formatları ile özel yetenekle öğrenci alan kurumlara gitmektedir. Geriye, bir meslek seçme stresini yaşayarak ve çok fazla gelecek umudu olmayan bu gençlerin ailelerinin sosyo ekonomik düzeylerinin yeterli ilgilenmeyi ve izlemeyi gerçekleştirememesi de eklenince manzara kendiliğinden ortaya çıkmaktadır. Bu araştırma da belli kriterlerden elenerek gelen öğrencilerin homojen yapısı, cinsiyet değişkeni açısından saldırganlık düzeylerinin kız ve erkek öğrencilerde manidarlık düzeyinde anlamlı olmadığı sonucunu ortaya çıkarmıştır. Genelde sosyo ekonomik düzeylerinin birbirine yakın olan aileler içinde eğitim düzeyleri ile ekonomik durumları yüksek olan ailelerin olması sonuca yansımıştır. Ailenin eğitim ve gelir düzeyi yükseldikçe saldırganlık düzeyi azalmaktadır. Bu durumla ilintili bir diğer faktör de ebeveyn tutumlarının saldırganlık düzeyi ile anlamlı bir fark göstermesidir. Anlayışlı ve demokratik ebeveyn tutumlarının kendisini başarısız ve yetersiz hisseden öğrencilerin rahatlamasına yol açarak saldırganlık düzeyini düşürmektedir. Genellikle, bu başarısızlık ve yetersizlik duygusunu bertaraf edemeyen meslek lisesi öğrencileri kendilerini doğru ifade edemediklerinde ve serbest zamanlarını doğru ve dolu yönetemediklerinde televizyon izleme oranları artmaktadır. Bu çalışmada, izlenen televizyon süresi öğrencilerin saldırganlık düzeylerinin anlamlı yordayıcısı olduğu görülmektedir.

Serbest zamanlar faaliyeti olarak spor yapanlar ile spor yapmayanların saldırganlık düzeyleri arasında anlamlı bir fark olduğu gözlenmiştir. Özellikle, yukarıda çerçevesini çizmeye çalıştığımız meslek lisesi öğrencilerinin psikolojik ve sosyolojik koşullarını düşündüğümüzde kendilerini en iyi ifade edecekleri alanın sosyal ve kültürel faaliyetler olduğunu görmekteyiz. Bu faaliyetler içerisinde en kolay ulaşılabılır olanı sportif faaliyetlerdir.

Araştırma bulgularına göre öneriler;

1. Okullarda meydana gelebilecek şiddet olaylarına karşı her okul bünyesinde rekreasyon ekiplerinin kurulması ve görevlendirilmesi,
2. Aileden kaynaklanan sosyal ve ekonomik yetersizliklerin tespit edilerek gerekli kurumlara yönlendirilmesi,
3. Şiddet içeren haber ve yayınların daha etkin kontrol edilmesi ve medyanın zararlı etkileri konusunda öğrencileri bilinçlendirilmesi için zorunlu dersin müfredata konulması.

KAYNAKÇA

Arseven A D (1993). Alan Araştırma Yöntemi. Ankara: Gül Yayınevi.

Asma M (2008). Okullar Arası Karşılaşmalara Katılan Sporcu Öğrencilerin Saldırganlık Davranışlarının Sosyal-Bilişsel Kurama Göre İncelenmesi. Ankara Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara: Yüksek Lisan Tezi.

Ayan S (2009). Aile ve Şiddet. Ankara: Ütopya Yayınları.

Avcı A (2010). Eğitimde Şiddet Olgusu, Lise Öğrencilerinde Şiddet Saldırganlık ve Ahlaki Tutum İlişkisi, Küçükçekmece İlçe Örneği. Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul: Doktora Tezi.

- Aygen M (2009). Elazığ İlinde Gençlerde Şiddete Başvurma Ya Da Maruz Kalma Sıklığı, Etkileyen Faktörler ve Öfke İle İlişkisi. Fırat Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Enstitüsü. Elazığ: Doktora Tezi.
- Bacı S D (2011). Çocuk ve Ergenlerde Şiddet ve Saldırganlığın Önlenmesi. Dokuz Eylül Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, İzmir: Doktora Tezi.
- Bakırcıoğlu R (2010). Çocuk ve Ergen Ruh Sağlığı. Ankara: Anı Yayıncılık.
- Balçioğlu İ (2003). Sporun Sosyolojisi ve Psikolojisi, İstanbul: Bilge Yayınları.
- Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu (1998). Aile İçinde ve Toplumsal Alanda Şiddet, Ankara: Başbakanlık Basımevi.
- Bayram Y (2012). Spor Yapan ve Yapmayan 14-18 Yaş Grubu Öğrencilerin Saldırganlık Tutumlarının İncelenmesi. Dumlupınar Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Kütahya: Yüksek Lisans Tezi
- Çalık F (2007). Okullarda Şiddetin Önlenmesine Karşı Rekreasyon, Cumhuriyet Bilim Teknik Dergisi, 1053/21.
- Çelikaş M G (2013). Okuldaki Şiddet Olayları ile Aile İçi Şiddet İlişkisi. Gazi Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara: Yüksek Lisans Tezi.
- Doğutaş C, Doğutaş A (2012). Erken Psikososyal Müdahale ve Düzenlemelerle Okullarda Şiddetin Önlenmesi. Ağrı: Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi Yayınları.
- Dönmez B, Özer N (2009). Okul Güvenliği ve Güvenli Okul. Ankara: Nobel.
- Erkal M (1992). Sosyolojik Açıdan Spor. İstanbul: Türk Dünyası Araştırmaları.
- Gencoğlu C, Kumcağız H ve Ersanlı K (2014). Ergenlerin Şiddet Eğilimlerine Etki Eden Ailevi Faktörler. International Periodical for The languages Literatures and History of Turkey, (9)2: 639-652.
- Gönültaş O (2013). Ortaokul Son Sınıf Öğrencilerinin Öfke ve Saldırganlık Düzeylerinin Bazı Değişkenlere Göre İncelenmesi. Çukurova Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Adana: Yüksek Lisans Tezi.
- Gümüş S Y (2011). Saldırganlık ile Aile İçi Şiddet Arasındaki İlişkinin İncelenmesi. İstanbul Arel Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul: Yüksek Lisans Tezi.
- Günaydın S (2008). Ortaöğretim Kurumları Öğrencilerinin Saldırganlık Düzeylerinin Aile Ortamı ve Benlik İmgesi İle İlişkisi (Trabzon İli Örneği). Karadeniz Teknik Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Trabzon: Yüksek Lisans Tezi
- Güngör E (1997). Ahlak Psikolojisi ve Sosyal Ahlak. İstanbul: Ötüken Yayınevi.
- Güvenç B (1994). İnsan ve Kültür. İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Hanhan A A (2012). Onarıcı Disiplin Modelinin Liselerde, Akran İstismarı ve Şiddeti Üzerindeki Etkilerinin İncelenmesi. Dokuz Eylül Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, İzmir: Doktora Tezi.
- Kağıtçıbaşı Ç (1999). Yeni İnsan ve İnsanlar. İstanbul: Evrim Yayınevi.
- Kılıçarslan F (2010). Çocuk ve Aile Sorunlarının Terapi ve Tedavisi. Ankara: Nobel.

- Kılınç E. (2012). Genel Lise 9.Sınıf Öğrencilerinin, Bazı Değişkenlere ve Sürekli Kaygı Durumlarına Göre Saldırganlık Düzeylerinin İncelenmesi. Gaziantep Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Gaziantep: Yüksek Lisans Tezi.
- Köknel Ö (2000). Bireysel ve Toplumsal Şiddet. İstanbul: Altın Kitaplar Yayınevi.
- Nair B (2014). Ergenlerin Saldırganlık Davranışlarının Bazı Değişkenler Açısından Değerlendirilmesi. Cumhuriyet Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Sivas: Yüksek Lisans Tezi.
- Örki H (2013) Okullarda Şiddet ve Suç: Eskişehir Örneği. Anadolu Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Eskişehir: Yüksek Lisans Tezi
- Özgür G.,Yörükoğlu G,B. Arabacı (2011). Lise Öğrencilerinin Şiddet Algıları, Şiddet Eğilim Düzeyleri ve Etkileyen Faktörler, Psikiyatri Hemşireliği Dergisi, 2(2), 55.
- Özgür Ö., Özbulut M. (2010). Gençlik ve Şiddet Toplumsal Alanda Şiddetin Yükselişi, Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Yayını.
- Parladır S (2009). Okullarda Şiddetin Kaynaklarına İlişkin Öğretmen, Yönetici ve Öğrenci Görüşleri. Akdeniz Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Antalya: Yüksek Lisans Tezi
- Pekince H (2012). Ergenlerin Saldırganlık Düzeyleri İle Sosyal Aktivitelere Katılmaları Arasındaki İlişkinin İncelenmesi. İnönü Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Malatya: Yüksek Lisans Tezi.
- Polat O (2001). Çocuk ve Şiddet. İstanbul: Der Yayınları.
- Pollack W (2002). Harbi Delikanlılar (E.özgen,Çev). İstanbul : Dharma Yayınları.
- Sağlam Ö (2009). Ortaöğretim Kurumlarında Yaşanan Şiddet Olgusu; Ankara Sincan Örneğinde Öğrencilerin Eğitim Önceliklerinin Şiddet Eğilimleri Üzerindeki Etkilerinin İncelenmesi. Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara: Yüksek Lisans Tezi
- Sağkal A S (2015). Barış Eğitimi Programının Dokuzuncu Sınıf Öğrencilerinin Şiddete Yönelik Tutumları, Sosyal Problem Çözme Becerileri ve Sınıf İklimi Üzerindeki Etkisi, Dokuz Eylül Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, İzmir: Doktora Tezi.
- Seyyar A (2004). Davranış Bilimleri Terimleri. İstanbul: Beta Yayınları.
- Shokoufeh S (2014). Erzurum'da Farklı Branşlarla İlgilenen Sporcularla Sporcu Olmayan Sedanterlerin Kişilik ve Saldırganlık Düzeylerinin İncelenmesi. Atatürk Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Erzurum: Yüksek Lisans Tezi.
- Sili A (2010). Ortaöğretim Öğrencilerinde Saldırganlık Eğiliminin Sosyolojik Analizi: Erzurum Örneği, Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum: Doktora Tezi.
- Solak A (2007). Okullarda Şiddet ve Çocuk Suçluluğu. Ankara: Anı Yayıncılık.
- Solak N (2011). Spor Yapan Ve Yapmayan Ortaöğretim Öğrencilerinin Saldırganlık Düzeyleri İle Empatik Eğilim Düzeyleri Arasındaki İlişkinin İncelenmesi (Çorum İli Örneği), Gazi Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara: Yüksek Lisans Tezi.
- Şahin H M, Şebin K, Yılmaz M ve Şahin M (2014). Sporda Şiddetin Boyutları. Ankara: Nobel Yayınları.

Ulusal D (2007). Yazılı Basında Şiddet ve Şiddet İçerikli Haber Sunumunda Kadının Konumlandırılması. Erciyes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kayseri: Yüksek Lisans Tezi.

Uysal A (2003). Şiddet Karşıtı Programlı Eğitimin Öğrencilerin Çatışma Çözümleri, Şiddet Eğilimleri ve Davranışlarına Yansıması, Ege Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Enstitüsü, İzmir: Doktora Tezi.

Yavuzer H (1993). Çocuk Psikolojisi. İstanbul: Remzi Kitabevi.

Yavuzer H (2003). Okul Çağı Çocuğu, İstanbul: Remzi Kitabevi.

Yavuzer H (2005). Gençleri Anlamak, İstanbul: Remzi Kitabevi.

Yengin D (2010). Dijital Oyunlarda Şiddet Kavramı: Yeni Şiddet. Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul: Doktora Tezi.

Yörükoğlu A (2004). Gençlik Çağı Ruh Sağlığı ve Ruhsal Sorunlar. İstanbul: Özgür Yayınları.